

UOT 316

TEXNOGEN CƏMIYYƏTİN SOSIAL STRUKTURUNUN XARAKTERİSTİKASI

Rəvan ƏLİYEV*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 28 mart 2023; çapa qəbul edilmişdir: 25 aprel 2023; online-da çap edilmişdir: 31 may 2023.

Received: 28th of March, 2023; accepted: 25th of April, 2023; published online: 31th of May, 2023.

Açar sözlər: *sivilizasiya, sənaye cəmiyyəti, post-sənaye cəmiyyəti, texnogen cəmiyyət, sosial struktur*

Giriş

Sosial-fəlsəfi ədəbiyyatlarda sosial struktur dedikdə cəmiyyətin müxtəlif sosial qruplara və birliklərə bölünməsi ilə yanaşı onlar arasında mövcud qarşılıqlı münasibətlər nəzərdə tutulur. “Sosial struktur” bu münasibətlər sisteminə daxil olan insanların asılılıq tendensiyasını ifadə edir. Tədqiqatların böyük əksəriyyətində cəmiyyətin sosial strukturu haqqında ideyaların marksizm klassikləri tərəfindən irəli sürüldüyü iddia olunsa da, əslində cəmiyyətin strukturuna dair olan ideyalar F.Gizo, C.N.Tyerri, F.Min və s. digər araşdırıcıların əsərlərində öz ifadəsini tapmışdır.

Cəmiyyət daxili münasibətlərin formalaşması və təkamülü gedişində gerçəkləşən proseslərin xarakteri həmin cəmiyyətin tərəqqi yaxud tənəzzülə doğru irəliləyəcəyini müəyyən edir. Təkamül prosesi gedişində yeni tip sosial struktur və mədəni təşəkkül üçün şərait yaranır. Bu bütün cəmiyyətlər üçün xarakterik haldır. Texnogen cəmiyyət insan münasibətlərinin təkamülünün yeni forması kimi tarix səhnəsinə daxil olduğu vaxtdan bu tip cəmiyyətdə yeni sosial sistem yaranır. Sosial dəyişikliklər nəzəriyyəsinin banisi T.Parsons qeyd edirdi ki, sosial sistemə edilən hər hansı güclü daxil və xarici təsir zamanı sosial rolların modifikasiyası reallaşır. Bu zaman sistemin keyfiyyət etibarilə yeni vəziyyətinin yaranması cəmiyyətin təkamülü ilə bağlıdır.

Bunu “təkamül universaliləri” adlandıran tədqiqatçı kommunikasiya sistemi, qohumluq, din və texnologiya kimi universalilərin təşəkkül tapdığını qeyd edir (9).

Yeni tip sivilizasiyada qeyd edilən dörd dəyər sosial dəyişikliklərdə aparıcı rol oynayır. Müasir texnogen cəmiyyətin sosial strukturunun xarakterinin müəyyən edilməsi üçün bu tip sivilizasiyanın inkişaf özünəməxsusluğunun müqayisəli təhlili vacibdir.

Sivilizasiyanın təbiətinə dair çoxsaylı təriflərin olmasına baxmayaraq texnogen sivilizasiyanın mahiyyətini əks etdirən xüsusi bir tərfi müəyyən edilməmişdir. Sivilizasiyanın meydana gəldiyi məkan və zamandan bəhs edən tədqiqatçılar onu daha çox “Qərb” sivilizasiyası kimi dəyərləndirmişlər. Texnogen sivilizasiya anlayışını elmi dövriyyəyə daxil edən V.Stepin 1989-cu ildə yazdığı “Texnogen sivilizasiyanın elmi bilikləri və dəyərləri” adlı məqaləsində bu tip sivilizasiyanın öz inkişafında 3 mərhələni qət etdiyini qeyd edir.

- Sənayeləşmədən öncə – XV əsrə qədər
- Sənayeləşmə mərhələsi – XVI-XVII əsrlər
- Post-sənaye mərhələsi – XVII əsrdən etibarən.

* doktorant, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası. Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutu
e-mail: ravanaliyev.97@gmail.com

Sənayeləşmədən öncəki mərhələnin əsas cəhətlərini ilk insan toplumlarının ovçuluq və yığıcılıqla məşğul olması, texnoloji inkişafın zəifliyidir. Sonrakı təkamül prosesində ovçuluq və yığıcılıqla məşğul olan toplumlar köçəri və oturaq toplumlara bölünmüşdür. Oturaq həyat sürən toplumlar daim yeni ixtiralar etsələr də texnoloji yeniliklər hələ də məhduddur. Tarixi dinamika prosesində ictimai istehsal yeni formada inkişaf etməklə yanaşı müxtəlif texniki-iqtisadi istiqamətlərin yaranmasına da rəvac verir. Müəllif sənayeləşmədən öncəki mərhələni texnoloji inkişaf prosesinin başlanğıcı olaraq, sənaye və post sənaye mərhələsinin inkişafına təkan verən mərhələ kimi xarakterizə edir. Bu mərhələlər barədə mövcud ideyaları təhlil etməklə texnogen sivilizasiyanın sosial-sinfi strukturu haqqında müəyyən qənaətlər əldə etmək olar.

Sənayeləşmə mərhələsi texnogen sivilizasiyanın başlanğıcı kimi

Araşdırıcılar müasir texnogen cəmiyyətin sosial strukturunun tədqiqində sənaye və post sənaye cəmiyyətinin xüsusiyyətlərinin müqayisəli təhlilinin vacib şərt olduğunu qeyd edir. Texnogen sivilizasiyanın formalaşması və inkişafına dair çoxsaylı mülahizələr mövcuddur. A.Toynbi və A.P.Rostov kimi araşdırıcılar sənaye mərhələsinin XVIII yüzillikdən başladığını, J.Nef bu prosesi daha öncəki əsrə – XVI yüzilliyə aid edir. Sənaye mərhələsinin sosial strukturundan bəhs edən A.P.Rostov yeni tip cəmiyyətin meydana çıxmasının əsas özəlliklərindən biri kimi elm adamlarının əldə etdiyi texniki kəşflərlə əlaqələndirir. Nəticədə sənaye cəmiyyətinin sosial strukturunda yeni bir zümrə kimi alimlər və praktiki mühəndislərin formalaşması prosesi başlanır.

XIX əsr bəşəriyyət tarixinə bir sıra texniki nailiyyətlərlə daxil olur. S.Aron XIX əsrdə kapitalist münasibətlərinin xarakterindən bəhs edərək yazırdı ki, sənaye istehsalı işçi sinfinin meydana çıxmasını şərtləndirir, sənaye cəmiyyətinin inkişafı fonunda elm-texniki tərəqqinin rolu sayəsində bolluq içində yoxsulluq yaranır və istehsal məhsullarının satılmaması yoxsulluğu artırmaqla sosial sinfi təbəqələşməni gücləndirirdi (5, s. 2-4).

XIX əsrin görkəmli alimləri K.Marks və M.Veber sənaye cəmiyyəti anlayışını kapitalizm anlayışı ilə əvəzləmişlər. Sənayeləşmə mərhələsinin özünəməxsusluğundan bəhs edən müəlliflərin fikrinə görə elmi texniki tərəqqinin inkişafı və kapitalistlərin iş yerlərində əmək fəaliyyəti ilə məşğul olan işçilərin sayını məhdudlaşdırması ilə işsizlər ordusunun yaranması prosesi baş verir. Bu isə öz növbəsində yoxsullaşma prosesinin sürətlənməsi ilə nəticələnir. Nəticədə sənaye cəmiyyətində iki antoqonist güc: kapitalist və fəhlə sinfi tarix səhnəsinə daxil olur (1, s. 6).

Post-sənaye cəmiyyətində sosial-sinfi strukturunun xarakteri

Zamanla yeni ictimai, iqtisadi, sosial, siyasi münasibətlər sistemində baş verən dəyişikliklər cəmiyyətin davamlı dəyişikliyinə təmin edən yüksək elmi-texniki tərəqqiyə önəm verilməsini gündəmə gətirdi. XX əsrin sonlarından başlayaraq, Amerika və Yaponiya kimi yüksək texnoloji tərəqqiyə malik olan ölkələrdə aparılan tədqiqatlarda cəmiyyətin yeni dəyişim xüsusiyyətləri müəyyən edilmişdir. İnkişaf edən bu yeni cəmiyyəti Amittai Etzioni “post modern era”, Herman Xan “post iqtisadi era”, Kenneti Boulding “sivilizasiya sonrası cəmiyyət” və Daniel Bell “post sənaye cəmiyyəti” kimi adlandırmışdır (3, s. 15). Yeni cəmiyyətdə insanların əmək fəaliyyəti ilə məşğul olduğu məkanla yanaşı əməyin xarakteri də dəyişir. Sənaye cəmiyyətində olduğu kimi iqtisadi, sosial sahələrdə təkamül post-sənaye cəmiyyətində də yeni sosial-sinfi struktur formalaşmağa başlanır. Daniel Bell tədqiqatlarında qeyd edir ki, XX əsrdə texniklər, mühəndislər, müəllimlər və tibb personalı kimi vəzifələrdə çalışan şəxslərin sayında artım müşahidə olunur. Məsələn, 1940-cı ildə 3.9 milyon olan bu say, 1964-cü ildə 8.6 milyona qədər yüksəlmiş, sonrakı illərdə isə post-sənaye cəmiyyətinin əsası olan bu sinflər inkişafı sürətləndirmişdir (3, s. 15). Bu tip cəmiyyəti tədqiqatçı P.Druker “bilik cəmiyyəti” adlandırmışdır.

Nəticədə bu tip cəmiyyətin sosial sinfi strukturunda əsas yeri A.Tourinenin gəldiyi qənaətə görə, cəmiyyətin sosial-sinfi strukturunda əsas yeri “bilik sinfi” tutur. Bu sinfin üstün rol aldığı post-sənaye dövründə yaradıcı fəaliyyətlə məşğul olmaq imkanları uğrunda fərdlər arasında yüksək rəqabət yaranır. Çünki istehsalın avtomatlaşdırılması bir sıra ixtisaslara olan tələbləri azaldır, texniki biliklərə maraq ön plana keçir. Post sənaye cəmiyyətində istehsal prosesinə fərqli münasibət meydana çıxır. Məsələn, informasiya məhsullarının istehsal xərcləri yüksəlir, lakin onların sürətinin internet üzərindən yayımlanması üçün az xərc tələb olunur. Buna görə bu tip cəmiyyətin inkişafında maddi obyekt sahibləri deyil, informasiya, bilik sahibləri üstün rol alır. Formalaşan yeni tip elit qruplar nisbi müstəqilliyə malik olur və bu baxımdan post-sənaye cəmiyyətində yeni sosial kommunikasiyalar meydana çıxır. Post-sənaye cəmiyyətini həm də “informasiya cəmiyyəti” kimi xarakterizə etmək olar. “İnformasiya cəmiyyəti” məfhumu XX əsrin II yarısından formalaşmışdır. Bu anlayışdan ilk dəfə Tokio Universitetinin professoru Yu Hayaşi 1969-cu ildə yazdığı “Yapon informasiya cəmiyyəti: mövzular və yanaşmalar” adlı əsərində istifadə etmişdir. Yapon hökuməti tərəfindən sifariş edilmiş bu əsərin yazılmasında məqsəd informasiya texnologiyalarının cəmiyyətə təsirinin və nəticələrinin tədqiq edilməsi idi. Bu yeni tip cəmiyyətin əsas xarakterik xüsusiyyəti kompüterləşmə vasitəsilə istehsalın avtomatlaşdırılması nəticəsində geniş imkanlara nail olunmasıdır. Vaxtilə D.Bell də informasiya cəmiyyətini post-sənaye cəmiyyətinin yeni adı kimi şərh etmişdir. Bu tip cəmiyyət post-sənaye cəmiyyətinin bütün xarakterik xüsusiyyətlərinə malikdir.

Vaxtilə Daniel Bell post sənaye cəmiyyətini 5 istiqamət üzrə təhlil edib:

1. İqtisadi istiqamət olaraq məhsul istehsalından xidmət sektoruna doğru transferin dinamikasını izah edir.
2. Əmək fəaliyyətində mühəndislik, tibb, təhsil sahələri üzrə peşələrin daha vacib əhəmiyyət kəsb edəcəyini proqnozlaşdırır.
3. Cəmiyyət həyatı üçün əhəmiyyətli qərarların qəbulunda nəzəri biliklərin üstün rol alacağını müəyyənləşdirir.
4. Texnoloji inkişafın perspektivlərini təhlil edir.
5. İntellektual texnologiyanın inkişafının təmin olunduğu şərtləri dəqiqləşdirir (3, s. 13-18).

Müasir texnogen cəmiyyətin sosial-sinfi strukturu

Texnogen cəmiyyətdə informasiyalı cəmiyyətdən bilik cəmiyyətinə doğru yönələn meyl elm adamları və intellektuallar tərəfindən daim yeni kəşflərin və ixtiraların reallaşmasını zərurətə çevirir. İnkişaf prosesində cəmiyyət daha çox texnogen əsasla keçməkdə davam edir. Yeni istehlakçı cəmiyyətdə yaranan münasibətlər xidmət sektoruna xüsusi önəm verilməsi ilə nəticələnir. Sürətlə genişlənməkdə olan xidmət sektoru da öz növbəsində yeni sosial sinfin formalaşmasına şərait yaradır. Xidmət sektorunda texnologiya və biliyin bir-biri ilə sıx bağlılığı təmin olunur. Beləliklə, müxtəlif xidmət sektorlarında əl əməyinə ehtiyac azalır (6, s. 157). Sözügedən proses superəğıllı cəmiyyət olan “5.0 toplumu” adlanan cəmiyyəti yaratmışdır. Bu anlayış ilk dəfə 2015-ci ildə Yaponiyanın beşinci “Bilik və Texnologiya əsas planında” istifadə olunmuşdur. Bu cəmiyyət kiber və fiziki dünyada gələcəyə yönəlik “super ağıllı” toplum olaraq şərh edilir. Super ağıllı cəmiyyət iş xidmətlərin və malların ehtiyacı olan hər kəsə ehtiyac miqdarında və zamanında çatdırıldığı, yaş, cins və məkan kimi müxtəlif fərqlilikləri diqqətə alaraq hər bir kəsin yüksək keyfiyyətli xidmət aldığı bir cəmiyyətdir. İnsanlıq tarixində birinci- ovçuluq, ikinci yığıcılıq, üçüncü-sənaye, dördüncü-bilik cəmiyyətlərinin ardı kimi şərh edilən beşinci cəmiyyət (5.0 toplumu) texnologiyanın insanın yararına istifadə olunduğu super cəmiyyət kimi göstərilir (8). Beləliklə, bu cəmiyyət yeni sosial strukturu yaradır və bu strukturda əsas rol xidmət təklif edən və xidmət alanlar kimi bölgüləndirilir.

Daimi təkamül prosesində cəmiyyətdaxili münasibətlər sistemində yeni sinfi bölgü meydana çıxır. Qərb sosioloqları bu baxımdan sinfi bölgüsünə qarşı sosial təbəqələşmə nəzəriyyəsi irəli sürür və iddia edirlər ki, sinfi anlayışı sənayedən əvvəlki cəmiyyətləri xarakterizə etmək üçün istifadə olunsun. Sənaye və post sənaye cəmiyyətlərinin təbiətinə bu uyğun deyil.

Post-sənaye cəmiyyətinin sosial strukturu sisteminin tədqiqində mühüm nəzəriyyəçilərdən biri olan fransız alimi Alen Turen sosial münaqişənin mövcud sosial strukturun və təbəqələşmənin yaranmasında mühüm əhəmiyyətinin olduğunu və post sənaye cəmiyyətində sinflərin yoxa çıxmasının mümkünlüyünü irəli sürür. Bununla yanaşı. Qərb sosioloqlarının “sinifsiz cəmiyyət” anlayışını da qəbul etmir. O əminliklə bildirir ki, post-sənaye cəmiyyətində mütləq formada sosial strukturun dəyişməsi prosesində iştirak edən hər hansı bir təbəqə var. Alen Turen texnogen cəmiyyətin sosial sinfi strukturunda bilik, təhsil və informasiyaya çıxışı olan qrupu hakim təbəqə adlandırır. Bu sosial qrupa daxil olan intellektualları tədqiqatçı “texnokratiya” adlandırır. Texnokratlardan bir pillə aşağıda mövcud olan sosial sinfi isə bürokratlardır (2).

Qeyd edilənlərdən aydın olur ki, texnologiyanın inkişafı cəmiyyətin simasını dəyişir, cəmiyyətdaxili münasibətlərin tərəqqisini təmin edir. Texnologiya həmçinin cəmiyyətdaxili münasibətləri inkişaf prosesində təkmilləşdirir və texnoloji yeniliklərdən istifadə edənlərin nəinki həyat həm də, proseslərə münasibətində ciddi dəyişiklik yaradır. Məsələn, texnologiyanın sosial inşası adlı nəzəriyyədə qeyd olunur ki, hər cür texniki yenilik onu yaradan sosial qrupun imkan və məqsədlərinə bağlıdır. Məqsəd və istəkləri genişləndirmək üçün sosial-texniki birliklər yaranmalıdır. Bu tip yenilik əvvəlki texniki yeniliklərin həll edə bilmədiyi hər hansı problemi aradan qaldırmaq üçün proqramlaşdırılır (4, s. 141). Beləcə, tədqiqatçı V.Bijkerin ifadə etdiyi kimi, cəmiyyətin sosial strukturunda “sosial-texniki birliklər”in yaranması zərurəti meydana çıxır. Bu tip birlikdə hər hansı bir texnoloji yeniliyin kəşfi zamanı həmin dövrdə cəmiyyətdə sosial, iqtisadi və texniki problemlərin hər-birini eyni anda nəzərə almaq lazımdır (4).

Texnogen sivilizasiyanın texniki və texnoloji yeniliklərlə yanaşı insanların həyat tərzinin yaxşılaşdırılmasında qazandığı uğurlar ona əsas verir ki, bu tip sivilizasiya bəşəriyyətin inkişafının gələcək istiqamətidir. İnsanın cəmiyyəti-təbiəti dəyişdirmək üzrə aktiv fəaliyyətini nəzərə alıqda texnogen sivilizasiyanın nə zamana qədər davam edəcəyi, hansı sivilizasiya ilə əvəzlənəcəyi və hansı nəticələr əldə ediləcəyi çoxsaylı sualları ortaya çıxarır. Texnogen sivilizasiya eyni zamanda bəşəriyyəti kritik səviyyəyə aparmaqla bir çox ehtiyatları tükəndirə bilər. Pessimist proqnozlarla yanaşı mövcud olan optimist proqnozlar get-gedə daha çox səslənir. Belə ki, texnogen sivilizasiyanın gələcək inkişaf perspektivlərindən bəhs edən alimlər bəşəriyyətin gələcək taleyinin necə olacağına dair konsepsiyalar irəli sürürlər. Bunlardan biri də Nikolay Kardaşevin irəli sürdüyü nəzəriyyədir. Texnogen cəmiyyətdə texniki-texnoloji inkişaf proseslərini aydın şərh edən və bu tip cəmiyyətin sosial-sinfi strukturu haqqında dolğun biliklər verən N.Kardaşev “sivilizasiyalar şkalası” adlı konsepsiyasında texnoloji inkişafın müxtəlif növ sivilizasiyalar yaradacağını qeyd edir və bu sivilizasiyaların dörd sonralar isə altı tipininin yaranacağını vurğulayır. N.Kardaşev 1964-cü ildə sivilizasiyaların təsnifatı üçün öz meyarlarını təqdim edərək və bu tiplərin əsas müqayisəsi kimi enerji istehlakının əsas meyar olduğunu təqdim edir. O bu tiplərin xarakterik xüsusiyyətlərini belə ümumiləşdirir:

1) I tipə aid olan sivilizasiya öz planetinin enerji ehtiyatlarını və ümumi potensialını tam mənimsəmiş, günəşdən planetə düşən enerjiyə və planetin iqliminə nəzarət edə bilmiş və bütün alternativ enerji mənbələrini mənimsəmişdir. Kardaşevin futuroloji konsepsiyasında sivilizasiyamızın hələ bu tipə çatmadığı qeyd olunur.

2) II tip səviyyəsinə qədəm qoyan cəmiyyət günəş enerjisini tamamilə idarə edə bilən, enerjini idarə etməklə yanaşı əsas enerji mənbəyi olan günəşi də nəzarətə götürərək

maksimum istifadəni reallaşdırma bilən sivilizasiya tipidir.

3) III tip sivilizasiya tamamilə qalaktikanın sahibinə çevriləcəkdir. Bu sivilizasiya enerjini idarə etmək iqtidarında olan sivilizasiya tipi kimi qeyd olunur. Bəşəriyyətin bu səviyyəyə çatması mümkün olarsa insan yarı bioloji yarı texniki-mexaniki varlıq kimi sivilizasiyada yaşayacaq və bütün qalaktikalarda robotların məskunlaşdığı koloniyalar olacaq.

4) IV tip sivilizasiya əvvəlki sivilizasiya tiplərinin ən alisidir. Belə bir sivilizasiyanın mövcudluğunun gələcəkdə mümkün olacağı şübhə doğurmur. Bu tip sivilizasiyada texniki və texnoloji inkişaf digər qalaktikalara qədər insan varlığının irəliləməsini təmin edəcək.

Göründüyü kimi, yeni tip sivilizasiyalar ardıcıl olaraq həyatın, insan münasibətlərinin yeni formalarını yaradır və sosial-sinfi struktur texnogen əsaslı sivilizasiyada getdikcə aradan qalxır.

Nəticə

Sivilizasiyada texniki-texnoloji inkişaf, yeni kəşflərin, texnoloji yeniliklərin yaranması prosesi gedişində həmin texnoloji yeniliyin istifadə olunması üçün bir növ yeni mühit də formalaşdırılır. Əvvəlcə müəyyən texnoloji yenilik ortaya qoyulur və ona uyğun sosial mühit formalaşır. Deməli, bu proses gedişində texnoloji dəyişiklik yavaş davam edir və ondan əvvəlki texnoloji yeniliklər və mühit yeni texnoloji dəyişiklikdə bazis rolunu oynayır. Bu istiqamətdən çıxış etdikdə aydın olur ki, sözügedən texnoloji inkişaf prosesində gələcəyin sivilizasiyası olan və insan tərəfindən bir mühit kimi yaradılan texnogen cəmiyyətin müasir sosial-sinfi strukturu yaxud təbəqələşməsində əsas sosial təbəqələr yüksək texniki biliklərə malik olan, texnoloji yenilikləri ixtira edən şəxslər və həmin yeniliklərdən istifadə edən ümumi istehlakçı qruplardır. İxtiraçı təbəqə istehsalçı olmaqla bərabər həmdə istehlakçı olan “superağıllı” varlıqdır. Əvvəldə qeyd edilən 5.0 cəmiyyətinin əsas mərkəzi ideyası olan “superağıllı” insanla eyni mənəni daşmasına baxmayaraq mahiyyət etibarilə daha yüksək xarakterə malikdir. Texnogen sivilizasiya problemlərinin mükəmməl bilicisi Levis Mumford bu insanı “meqamaşın” adlandırır.

Sənaye və post-sənaye cəmiyyəti ilkin mərhələlər kimi qəbul olunur və buna uyğun olaraq da sosial-sinfi strukturun xarakterində fərqliliklər nəzərə çarpır. Yeni strukturda keyfiyyət və kəmiyyət dəyişiklikləri baş verir. Beləliklə, texnogen cəmiyyət bilik, bacarıqlara əsaslanan, yüksək texnologiyaların həyatın bütün sahələrinə tətbiq edildiyi cəmiyyətə deyilir. Bu cəmiyyətin əsas xüsusiyyəti elm və tədqiqatçıların bilik və əməyindən istifadə etməklə gəlir əldə edə bilən təbəqənin formalaşmasıdır. Beləliklə, onlar həm istehsalçı həm də istehlakçı təbəqə-sinfi rolunda çıxış edir.

Eyni zamanda N.Kardaşevin təqdim etdiyi sivilizasiya şkalasından belə qənaətə gəlmək olar ki, müasir texnogen sivilizasiyanın gələcək inkişaf perspektivlərində sosial-sinfi strukturun məzmununda ciddi dəyişikliklərin olacağı istisna edilmir. Texnogen sivilizasiyanın cəmiyyət həyatında oynadığı rol onun nəticələrinə dair optimist və pessimist proqnozlar yaratmaqda davam edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aron R. Sosyoloji Düşüncenin Evreleri. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay. 1986, 480 s.
2. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society, A Venture in Social Forecasting. Newyork: Basic Books, Inc. Publisher. 1973. 616 p.
3. Bijker W. E., Of Bicycles, Bakelites, and Bulbs: Toward a Theory of Sociotechnical Change, Cambridge, MA: MIT Press, 1995. 390 p.
4. Deane P. İlk Sanayi İnkılabı. Çev.: T.Güran. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988,

284 s.

5. Sismondo S. Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Yaklaşımı: Temeller. Çev.: S.Sağyan Ü.Tatlıcan, Ankara: Epos, 2018. 320 s.
6. Toptaş Baturenko S.A.Social stratification in Alain Touraine's sociological theory // Perm University Herald. Philosophy. Psychology. Sociology, 2020, Issue 2, pp. 281-290.
7. G.A.Arslan "Çalışmanın evrimi: sanayi toplumundan sanayi ötesi topluma geçiş // Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 1, 2018, 145 s.
8. Fukuyama M. Society 5.0: Aiming for a New Human-Centered Society // Japan Spotlight July. August, 2018.
(https://www.jef.or.jp/journal/pdf/220th_Special_Article_02.pdf)
9. <https://stm.az/az/news/403/cemiyet-en-umumi-sosial-sistem-kimi>

Summary

Ravan Aliyev

The Social Structure of Man-Made Society

It is difficult to imagine the development of technology outside of society. Technogenic civilization is a new example of the development of technology and forms new shades of relations between people, the social-class structure of people. Social structure refers to the division of society into various social groups and associations, as well as existing mutual relations between them. Therefore, clarifying the social-class structure of society in man-made civilization is one of the topical issues. In the introductory part of this presented article, man-made civilization and its stages of development are explained. In this type of civilization, industrial and post-industrial society are considered as the initial stages. The opinions of philosophers A.Toynbee, S.Aron, K.Marx, and M.Weber are mentioned about the social-class structure of the industrial society. One of the main features of this stage is the emergence of two antagonistic forces, the capitalist and the working class. Over time, changes in the system of new public, economic, social, and political relations brought to the agenda the importance of high scientific and technical progress, which ensures the continuous change of society. In the scientific works of a number of researchers, the new characteristics of society have been identified. In the next chapter, the views of these researchers about the emergence of a new society, the post-industrial society, and its social-class structure are mentioned. The characteristic features of "information" and "industry 5.0" societies as new stages of the development of this type of society have been clarified. The article also mentions the futurological concepts of the scientists who talk about the future development prospects of the modern man-made civilization. Based on our results, we can note that the success of the man-made civilization in improving people's lifestyle along with technical and technological innovations determines the future of this type of civilization. It is not excluded that there will be serious changes in the content of the social-class structure in the future development prospects of modern man-made civilization. The role played by the man-made civilization in the life of the society determines the emergence of various predictions about its consequences and the nature of the social-class structure.

Keywords: *civilization, industrial society, post-industrial society, man-made society, social structure*

Резюме

Ravan Aliyev

Социальная структура техногенного общества

Трудно представить развитие технологий вне общества. Техногенная цивилизация является новым образцом развития техники и формирует новые оттенки отношений между людьми, социально-классовую структуру людей. Под социальной структурой понимается разделение общества на различные социальные группы и объединения, а также существующие взаимоотношения между ними. Поэтому выяснение социально-классовой структуры общества в техногенной цивилизации является одним из актуальных вопросов. Во вводной части представленной статьи объясняется техногенная цивилизация и этапы ее развития. В этом типе цивилизации в качестве начальных этапов рассматриваются индустриальное и постиндустриальное общество. Приводятся мнения философов А.Тойнби, С.Арона, К.Маркса, М.Вебера о социально-классовой структуре индустриального общества. Одной из главных особенностей этого этапа является появление двух антагонистических

сил – капиталистического и рабочего класса. Со временем изменения в системе новых общественных, экономических, социальных и политических отношений выдвинули на повестку дня важность высокого научно-технического прогресса, обеспечивающего непрерывное изменение общества. В научных работах ряда исследователей были выявлены новые характеристики общества. В следующей главе упоминаются взгляды этих исследователей на возникновение нового общества, постиндустриального общества, его социально-классовой структуры. Выяснены характерные черты обществ «информация» и «индустрия 5.0» как новых этапов развития этого типа общества. В статье также упоминаются футурологические концепции ученых, говорящих о дальнейших перспективах развития современной техногенной цивилизации. Исходя из наших результатов, можно отметить, что успехи техногенной цивилизации в улучшении образа жизни людей наряду с техническими и технологическими новшествами определяют будущее этого типа цивилизации. Не исключено, что в перспективах развития современной техногенной цивилизации произойдут серьезные изменения в содержании социально-классовой структуры. Роль рукотворной цивилизации в жизни общества определяет появление различных прогнозов о ее последствиях и характере социально-классового устройства.

Ключевые слова: *цивилизация, индустриальное общество, постиндустриальное общество, техногенное общество, социальная структура.*

Şöbə redaktoru f.ü.f.d. Rəhimov Mütəllim Qara oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.